

رویکرد قرآن به اهل تطفیف با تکیه بر سوره «المطففین»

مریم حسین گلزار*

چکیده

اهتمام خاص قرآن کریم در خصوص هشدار به اهل تطفیف و عواقب کم فروشی در کیل و پیمان، آن هم با تأکید بر نام سوره و نیز ضرورت طرح یکی از معضلات معاملات اقتصادی، ما را بر آن داشت تا بر اصل کم فروشی مروری کنیم. نخست، این مقاله بنا دارد مراد قرآن کریم را در خصوص اهل تطفیف در یابد و نمادین بودن یا نبودن مصادیق کم فروشی در قرآن را از منظر بگذراند و در این راستا در مرتبه دوم، در یابد که کم فروشی صرفاً به معاملاتی که پیمان دارد، اختصاص یافته یا به انواع دیگر از معامله که بدون پیمان و یا اموری که به ظاهر در آن معامله ای صورت نمی گیرد، تعمیم می یابد.

به همین سبب، بررسی واژه «تطفیف» و مراد خداوند متعال از اهل آن و نیز کلیاتی از سوره «المطففین»، سبب نزول، مصادیق، آثار و عواقب کم فروشی و ضرورت پرهیز از این گناه کبیره با استناد به برخی آیات و روایات و نیز عوامل باز دازنده کم فروشی در قرآن لحاظ شده است.

اجمال سخن آن است که، مراد کلام الهی در قرآن کریم از «اهل تطفیف» در زمان عصر نزول، در اطلاق به فرد یا افرادی که بخش در کیل و پیمان داشتند، به کار رفته است. اما با گذشت زمان و پیمودن سیر تحول مصداق، نمادین بودن کم

*. کارشناس ارشد علوم قرآن و حدیث، دانش آموخته ی دانشگاه آزاد، واحد علوم تحقیقات تهران.

فروشی در قرآن بر ما روشن و عمومیت مصادیق آن آشکار می گردد. همچنین کم
فروشی صرفاً به معاملاتی که پیمانانه و وزن دارند، اختصاص ندارد؛ بلکه به
معاملات بدون پیمانانه و ترازو نیز تسری یافته است.
واژگان کلیدی: اهل تطفیف، مطفف، مصداق، آثار، عاقبت، عوامل باز دارنده

طرح مسأله

بر کسی پوشیده نیست که کم فروشی اختصاص به زمان حاضر ندارد، و به
صورت های گوناگون، از دیر باز به عنوان یک معضل اجتماعی گریبانگیر معاملات اقتصاد
جامعه بشری بوده است؛ معمولی ترین شکل این معضل، کم گذاشتن فروشنده در وزن
کالا است. به همین روی، آیین مقدس اسلام کوشیده است تا پیروان خود را از پیامدهای
ناخوشایند کم فروشی و اجحاف آگاه کند و با هشدارهای تکان دهنده و تهدید آمیز، آنان
را از سقوط در چنین گردابی باز دارد.

این اهمیّت تا بدان پایه است که یک سوره از یکصد و چهارده سوره قرآن کریم
«المطففین» به طور خاص به موضوع کم فروشی اختصاص یافته و نیز به جز این سوره در
۵ سوره دیگر نیز به این موضوع اشاراتی شده است. و اهل آن مورد مذمت قرار گرفته اند. لذا
این مقاله بنا دارد نخست، مراد قرآن کریم را در خصوص اهل تطفیف در یابد. در ثانی،
نمادین بودن یا نبودن مصادیق کم فروشی را از منظر بگذرانند و در این راستا در یابد که کم
فروشی صرفاً به معاملاتی که پیمانانه و وزن دارد، اختصاص یافته یا به انواع دیگر از معامله
که بدون پیمانانه است و یا به اموری که به ظاهر در آن معامله ای صورت نمی گیرد، تعمیم
می یابد. به همین سبب، ابتدا باید واژه «تطفیف» را در معاجم لغات و تفاسیر بررسی نمود
تا مراد خداوند متعال از اهل آن لحاظ شود. و در مرتبه دوم، کلیاتی از سوره «المطففین»،
سبب نزول، مصادیق، آثار، عواقب کم فروشی و پرهیز از این گناه کبیره با استناد به آیات
و روایات و همچنین عوامل باز دارنده این معضل را باید یاد آور شد.

واژه «مطفف، مطففین و اهل تطفیف» در معاجم و برخی تفاسیر:

«مطففین» در اصل از «طفیف»، مصدر آن «تطفیف» بر وزن تفعیل، مأخوذ از طفّ
است. هر چیز اندک و کم را «طفیف» گویند و «تطفیف» نیز بخش در کیل و وزن و نقص
در مکیال را نامند. همچنین «طفّ الصاع» به پیمانانه سر خالی که نزدیک به پر بودن است،

گفته می شود. ^۱

مفسران نیز از این واژگان تعاریفی ارائه داده اند؛ از جمله فخرازی در تفسیر خود «تطفیف» را خساست در کیل با اندک چیز از راه مخفی می داند. از نظر وی «مطفف» کسی است که در کیل و وزن نمی دزد مگر چیزی که اندک باشد. ^۲ و همچنین در «جامع البیان» طبری و «محرر الوجیز» ابن عطیه آمده است: «مطفف» کسی است که حقوق مردم را پایمال کند. ^۳ نیز ابن جوزی به نقل از ابن قتیبه می گوید: «مطفف» کسی است که کیل را پرنمی کند اما ادعای پرکردن آن را دارد. پس «مطففین» به کسانی گفته می شود که حق را برای خود رعایت می کنند اما برای دیگران رعایت نمی کنند. و به عبارتی کم کنندگان حق صاحبان حق اند. ^۴ افزون بر این، مطففین فروشندگانی اند که یک دفعه اجناس زیادی می خرند و آن را در دفعات به طور پراکنده می فروشند. ^۵ لذا می توان از تعاریف ارائه شده این گونه استنباط کرد «مطفف» در لغت به معنای کم گذاردن در پیمان و در اصطلاح، صفت نفسانی انسان های محتکر، متقلب، متدلس و طمع کار است.

ساختار سوره مبارکه المطففین:

نام هشتاد و سومین سوره قرآن کریم به ترتیب مصحف، که پس از سوره انفطار و پیش از سوره انشقاق و هشتاد و ششمین سوره به ترتیب نزول، که پس از سوره عنکبوت و پیش از سوره بقره نازل شده است. ^۶ نام سوره برگرفته از کلمه پایانی اولین آیه «ویل للمطففین» است، نام دیگر سوره «تطفیف» نامگذاری شده است. ^۷

واژه «مطففین» فقط یک بار در قرآن، آن هم در این سوره آمده است. ^۸ در این سوره به یک حکم فقهی، به عبارت دیگر کم فروشی و تمام ستاندن پیمان به خود و نقص در کیل برای دیگران اشاره شده است. این سوره با کلمه «ویل» که نوعی تهدید اهل تطفیف است آغاز می شود. مفسران قرآن کریم «ویل للمطففین» را شدت حزن و هلاک برای کم فروشان معنا کرده اند. ^۹ با دقت نظر در کلمات پایانی آیات این سوره آیه های ۱ تا ۴ و ۲۸ تا ۳۶، به خوبی مضمون اجتماعی این سوره بر ما روشن می شود. همچنین کلمات مشدد این سوره گویای تأکید بر احوال متفاوت است. ^{۱۰} نیز سکتة لطیفه بر لام در آیه ۱۴ به سبب جلب توجه مخاطبین بر کلمه ی «ران» است. این کلمه از «رین» به معنای گناه بر روی گناه و کثرت گناهان بر قلب که موجب زنگار دل است، اخذ شده

است. ^{۱۱} شاعر در این باره می گوید:

وكم ران من ذنب على قلب فاجر
فتاب من الذنب الذى ران فانجلا ^{۱۲}

اما اطلاق نام سوره «المطففين» حکایت از آن دارد که کم فروشی در معاملات تجاری مبعوض و منفور پروردگار و عقوبت ناشی از آن بسیار سخت می نماید تا جایی که خداوند تنها دو سوره را با واژه «ویل» آغاز می کند تا اندازی تکان دهنده برای مال اندوزان باشد. شاید بتوان این هشدار را در چند وجه خلاصه کرد:

نخست آنکه، هدف خداوند متعال از این انذار، اهمّیت توجه کسب روزی حلال و دقت در ادای حق الناس است.

دوم آن که، تدلیس در معامله - با توجه به معنای طفیف - هر چند به میزان بسیار اندک هم که باشد؛ شاید از دید بندگان مخفی بماند؛ اما از محضر پروردگار عالم پنهان نیست، پس باید همواره به یاد ترازوی میزان اعمال در روز قیامت بود.

سوم آن که، از آنجا که جلب رضایت افراد مغبون در آخرت برای بندگان، کاری بس دشوار است لذا با تدقیق در اعمال و رفتار خود نسبت به دیگران باید از ارتکاب اعمالی که ما را مشغول الذمه دیگران کند، پرهیزیم.

گفتنی است که در ۵ سوره دیگر از قرآن کریم: (الاسراء، ۱۷/۳۵)، (الرحمن، ۵۵/۹)، (الانعام، ۶/۱۵۲)، (الاعراف، ۷/۸۵)، (هود، ۱۱/۸۴ و ۸۵) به موضوع کم فروشی اشاراتی شده است که ما در برخی از قسمت های این نوشتار، به عنوان نمونه در آثار کم فروشی و نیز عوامل بازدارنده به آن ها اشاراتی خواهیم داشت.

سبب نزول المطففين

تفاسیر در خصوص سبب نزول این سوره به چند روایت بسنده کرده اند. اکثر تفاسیر آورده اند: هنگامی که پیامبر (ص) به مدینه رسید؛ خسیس ترین مردم در کیل در آنجا زندگی می کردند. برخی هم از تاجر کم فروشی در شهر مدینه به نام ابو جهینه خبر داده اند که دو پیمانانه داشت با یکی برای خود تمام و کمال پیمانانه می کرد و با دیگری که کم تر و کوچک تر بود برای مردم پیمانانه می کرد. از این رو، آن آیات در وصف او نازل شد. ^{۱۳}

مصادیق کم فروشی

در باب مصداق کم فروشی قرطبی به نقل از موطأ مالک آورده است: تطفیف شامل هر چیزی است خواه تطفیف در کیل و وزن خواه نماز و وضو و حدیث- سخن- باشد. ۱۴ از مصادیق دیگر کم فروشی سرقت در اندازه گیری چیزهایی که با واحد ذرع و متر و امثال آن محاسبه می شوند و نیز دروغ گویی در خصوص کالای تجاری را نیز می توان نام برد. ۱۵ از روشن ترین مصادیق کم فروشی کم کاری است. ۱۶ کم فروشی می تواند در معامله عقود، مبادله، مبیعه اجاره، شرکت، مضاربه، مصالحه، معاهده، و مزاجه نیز باشد، ۱۷ به علاوه، ناقضین در خمس و نیز کسی که بر عیالش سخت گیرد مصداق کم فروشان اند. ۱۸ خلاصه آن که در «المحرر الوجیز» امر تطفیف شامل هر قول و عملی می شود. ۱۹

با دقت در مطالب ارائه شده از سوی مفسران متقدم و متأخر در خصوص مصادیق کم فروشی درمی یابیم که کم فروشی صرفاً به معاملات که پیمانانه و وزن دارند، اختصاص ندارد؛ بلکه معاملات بدون پیمانانه و ترازو را نیز شامل می شود. اما چگونه می شود این موضوع را تحلیل کرد؟ مگر نه این است که مظفین کسانی اند که در پیمانانه کم می گذارند؛ پس چطور به ناقضین خمس یا به سخت گیران به عیال که به ظاهر در آن معامله ای صورت نمی گیرد تعمیم می یابد؟

بنابراین، برای تحقق یافتن هر معامله ای، باید فروشنده و خریدار ابراز توافق نمایند و به توافقی که در میان آنها حاصل گردیده پایبندند و به این معامله با زبان، اشاره، نوشته و یا با امضای قرارداد و با تحویل دادن کالا و تحویل گرفتن بهای آن، جامه عمل می پوشانند. حال اگر ازدواج را نوعی معامله میان زن و مرد دانست، با جاری شدن صیغه عقد هر دو طرف این پیوند و معامله، به یک سری اصول و تعهدات نسبت به هم پایبند می شوند؛ در این صورت اگر هر یک از طرفین این پیوند در هر یک از وظایف خود نسبت به طرف مقابل کوتاهی کنند، کم فروشی کرده اند. از این رو، ضرورتی به وجود خارجی پیمانانه و ترازو و وزن نیست. به همین شکل می توان موضوع ناقضین خمس را نیز تبیین کرد که یک مسلمان با پذیرش اسلام و اقرار شهادتین، در مقابل پروردگار متعال، موظف می شود که به تعهدات و وظایف مسلمانی اش و تمام دستورات دین مبین اسلام و قرآن پایبند بوده و به آن ها عمل نماید. بنابر آنچه گفته شد هر گونه قصور در تعهدات مسلمانی، خواه خمس، نماز و

مواردی از این دست کم فروشی محسوب می شود و نیازی به یک پیمانانه از نوع ظرف نیست؛ در این جا پیمانانه و وزن همان اعمال ما انسان هاست که در روز رستاخیز در ترازوی عدل الهی سنجیده می شود.

آثار و عاقبت کم فروشی با استناد به آیات و روایات

۱. بنا بر آیه صریح قرآن «و یا قوم أوفوا المکیال والمیزان بالقسط ولا تبخسوا الناس أشياءهم ولا تعثوا فی الأرض مفسدین» (هود، ۸۵/۱۱)، و نیز «ولا تبخسوا الناس أشياءهم ولا تعثوا فی الأرض مفسدین» (الشعراء، ۱۸۳/۲۶)، کم فروشی سبب فساد در زمین است.
۲. با توجه به آیه «... فویل للذین کفروا من مشهد یوم عظیم» (مریم، ۳۷/۱۹)، مصداق روایت منقول از ابی جعفر (ع) بر ما روشن می شود که حضرت فرمود: «و انزل فی الکیل «ویل للمطففین» ولم يجعل ویل لاحد حتی یسمیه کافراً»^{۲۰} از همین روی، کم فروشی قرار گرفتن در دایره کفر است.
۳. از آنجا که منشأ کم فروشی تعلقات دنیوی است پس حب دنیا یکی دیگر از آثار کم فروش محسوب می شود.^{۲۱}
۴. پیش از این از زبان مفسران، تعریفی در خصوص مطففین ارائه دادیم که دال بر احتکار بود از این رو، احتکار یکی دیگر از آثار کم فروشی است. به همین سبب، قرآن کریم در آیه: «فلما دخلوا علیه قالوا یا أیها العزیز مسنا وأهلنا الضرّ وجئنا بیضاعة مزجاة فأوف لنا الکیل وتصدق علينا إن الله یجزی المتصدقین» (یوسف، ۸۸/۱۲) بر نهی احتکار فرمان داده است.
۵. بنا بر فرمایش علی (ع): «المال مادة الشهوات»؛^{۲۲} مال اساس خواسته های آدمیان است و معمولاً مال اندوز تابع خواسته های نفسانی و شهوات است.
۶. تنگی معیشت بر آمده از جور حاکم نیز از دیگر عوامل زمینه ساز کم فروشی به شمار می آید.^{۲۳}
۷. با توجه به آیه صریح قرآن کریم: «ثم إنهم لصالوا الجحیم» (المطففین، ۱۶/۳۸) عاقبت اهل تطفیف چشیدن عذاب دوزخ است.

عوامل باز دارنده کم فروشی

خداوند در آیاتی از سوره «المطففین»، اعتقاد به قیامت و در آیه ۶۸ سوره «هود» نماز

و آیات و همین سوره به ایمان و در سوره «الشعراء» تقوا را مهم ترین عوامل بازدارنده از کم فروشی برای حل این معضل، در معاملات اقتصادی می داند.

بیان نتیجه

۱. با بررسی لغوی و نیز مراجعه به تفاسیر، روشن شد که، «مطفف» در لغت، به معنای کم گذاردن در پیمانانه و در اصطلاح، صفت نفسانی انسان های محترک، متقلب، متدلس و مطمع است. لذا مراد کلام الهی در قرآن کریم از «اهل تطفیف» در زمان عصر نزول بر ما روشن می شود که این واژه، در اطلاق به فرد یا افرادی که بخش در کیل و پیمانانه داشتند، به کار رفته است. همچنین با بررسی مصداق شناسی این واژه به خوبی در یافتیم که کم فروشی در قرآن نمادین است و مصداق های مطفف از بایع و طرف معامله فراتر رفته و مصداقیق آن عمومیت یافته و هر عمل و یا هر صنفی را شامل می شود.
۲. در همین راستا با دقت در مطالب ارائه شده از سوی مفسران روش شد که کم فروشی صرفاً به معاملاتی که پیمانانه و وزن دارند، اختصاص ندارد؛ بلکه معاملات بدون پیمانانه و ترازو را نیز شامل می شود. و لزوماً ضرورتی به وجود خارجی پیمانانه و ترازو و وزن نیست.

هزینه اشتراک نشریه			
درخواست	قیمت	پست سفارشی	جمع
تک شماره	۱۰,۰۰۰	۸,۵۰۰	۱۸,۵۰۰
دوره یکساله	۴۰,۰۰۰	۳۵,۰۰۰	۷۵,۰۰۰
سالنامه هر سال	۱۰۰,۰۰۰	رایگان	۱۰۰,۰۰۰

ویژه پژوهش های قرآنی

قیمت ها به ریال می باشد.

وجه اشتراک را به حساب شماره ۰۱۰۱۱۱۰۳۱۸۰۰۱ بانک صادرات (جاری سپهر) به نام مؤسسه معارف اسلامی امام رضا(ع) واریز و اصل فیش بانکی را همراه فرم تکمیل شده به نشانی مؤسسه ارسال نمائید.

نشانی: قم، بلوار شهید محمد منتظری، کوچه ۸، پلاک ۱۲- صندوق پستی ۱۶۷- ۳۷۱۸۵

۳. از منظر قرآن کریم، ایمان و اعتقاد به معاد و بازگشت به جهان آخرت و تقوا و پرهیزگاری از جمله مهم ترین عوامل باز دارنده کم فروشی اند.

۱. العین، ۲۰۶/۷؛ المفردات/۵۲۱؛ مجمع البحرين، ۹۰/۳؛ لسان العرب، ۲۲۲/۹.
۲. تفسیر الکبیر، ۸۷/۱۶.
۳. جامع البیان، ۵۷/۱۲؛ المحرر الوجیز فی التفسیر الکتاب العزیز، ۴۴۹/۵.
۴. الجامع لاحکام القرآن، ۲۵۰/۱۹.
۵. روح المعانی، ۲۷۰/۱۵.
۶. مقدمتان فی علوم القرآن، ۶۱۲/۸۳.
۷. بحرالمحیط، ۴۳۸/۸؛ الاتقان، ۱۷۶/۱.
۸. المعجم المفهرس لالفاظ القرآن الکریم/۵۲۱.
۹. روح المعانی، ۲۷۵/۱۵.
۱۰. برای نمونه، ن. ک: المطففین، سجین، علیین، الضالون، مقرَّبون، یكذبون.
۱۱. الدر المنثور/۴۴۵ و ۴۴۶؛ مجمع البیان، ۶۸۹/۹.
۱۲. ن. ک: بحرالمحیط، ۴۳۸/۸.
۱۳. اسباب النزول واحدی/۳۶۷؛ لباب النقول فی اسباب النزول/۳۵۵.
۱۴. الجامع لاحکام القرآن، ۲۵۰/۱۹.
۱۵. وسائل الشیعة، ۴۶۸/۱۷.
۱۶. معارف قرآن، ۱۰۹/۲.
۱۷. التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، ۸۹/۷.
۱۸. البرهان فی تفسیر القرآن، ۴۰۶/۵؛ پرتوی از قرآن، ۳/۲۳۲.
۱۹. بحرالمحیط، ۴۳۸/۸.
۲۰. اصول کافی، ۲۸/۲.
۲۱. التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، ۸۹/۷.
۲۲. نهج البلاغة/ حکمت ۵۸.
۲۳. نورالثقلین، ۳۸۹/۲.

☐	اشتراک جدید	☐	تمدید اشتراک	☐	شماره اشتراک	☐	☐	☐	☐
☐	تک شماره	☐	اشتراک یک ساله	☐	سالنامه	☐	از شماره	تعداد	.....
مبلغ ..... ریال طی حواله شماره ..... مورخ ..... / ..... واریز نمودم.									
نام: ..... نام خانوادگی: ..... تلفن:									
نشانی:									
.....									
صندوق پستی ..... کد پستی - ..... ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ - ☐ ☐ ☐ ☐ ☐									